

§ 8. Займеннік. Асабовыя займеннікі, іх змяненне

67. Прачытайце тэкст. З дапамогай якой часціны мовы можна пазбегнуць паўтораў у гэтым тэксце?

Францыск Скарына

Францыск Скарына займае пачэснае месца ў нашай гісторыі.

Скарына надрукаваў першую кнігу на старажытнай беларускай мове, што стала пачаткам беларускага кнігадрукавання. Скарына пераклаў на тагачасную беларускую пісьмовую мову і выдаў 23 кнігі Бібліі.

Жыццёвы шлях Францыска Скарыны стаў прыкладам для іншых адукаваных людзей Беларусі, якія працягвалі пачатую Францыскам Скарынам справу выдання кніг на беларускай мове.

Прачытайце тэкст з тымі папраўкамі, якія вы ўнеслі ў яго. Рас тлумачце, для чаго існуюць займеннікі.

Пракаменціруйце правапіс выдзеленых літар.

Займеннік — часціна мовы, якая не называе асобу або прадмет, а толькі ўказвае на іх.

Словы *я, мы, ты, вы, ён, яна, яно, яны* — займеннікі.

68. Прачытайце смяшынкi. Назавіце займеннікі. На каго (або што) яны ўказваюць? Замест якіх назоўнікаў ужываюцца?

1. Бабуля пытае ўнучку:

— Навошта ты будзіш браціка?

Унучка адказвае:

— Хачу сказаць, каб ён яшчэ паспаў.

2. — Ты не бойся, — супакойвае маці сына перад кабінетам зубнога ўрача. — Нічога тут табе не зробіць.

— Тады чаго мы сюды прыйшлі?

3. Дзяўчынка напісала пісьмо сяброўцы:

«Дарагая Аня! Прабач, што я забылася пра твой дзень нараджэння. Будзе справядліва, калі і ты не ўспомніш пра мой, які будзе ў наступную сераду».

Прывядзіце з тэксту прыклады займеннікаў 1-й асобы, затым — 2-й і 3-й.

69. Дапоўніце вусна табліцу «Займеннікі 1, 2 і 3-й асобы».

Адзіночны лік	Множны лік
1-я асоба — я	1-я асоба — мы
2-я асоба —	2-я асоба —
3-я асоба —	3-я асоба —

 Складзіце вуснае выказванне з апорай на табліцу. Раскажыце пра займеннік як часціну мовы.

Успамінаем і паўтараем

70. Прачытайце скланенне займенніка *я*.

Н. (х т о?) *я*

В. (к а г о?) *мяне*

Р. (к а г о?) *мяне*

Т. (к і м?) *мною (-ою)*

Д. (к а м у?) *мне*

М. (п р ы к і м?) *пры мне*

Праскланяйце вусна займеннікі *ён, яны*.

71. Далучыце да дзеясловаў займеннікі *я, ты, ён (яна, яно), мы, вы, яны* ў патрэбнай форме. Словазлучэнні запішыце, вызначце склон займеннікаў.

У з о р: *бачылі мяне, цябе, яго, яе, нас, вас, іх*.

Бачылі (к а г о?), аднёс (к а м у?), пісаў (п р а к а г о?), ганаруся (к і м?), сумаваць (п а к і м?).

72. Пазнайце займеннікі па іх характарыстыцы.

3-я асоба, адз. л., ж. р., Р. скл.

2-я асоба, адз. л., Д. скл.

3-я асоба, мн. л., Т. скл.

73. Прачытайце, устаўляючы замест кропак патрэбныя па сэнсе займеннікі. Вывзначце іх асобу і лік.

Юлька падымаецца і бяжыць на выган* збіраць рамонкі. ... заўсёды збірае тут рамонкі, прыносіць ... дадому і аддае маці. Юлька тады заўважае, як у гэтую хвіліну дабрэюць матчыны вочы.

— Кветкі што дзеці! — абавязкова кажа маці. — З ... весялей (*Паводле Я. Пархуты*).

Д л я д а в е д к і : яна, іх, імі.

Дайце тэксту загалолак, які перадаваў бы яго асноўную думку. Якія словы з тэксту могуць быць загалоўкам да яго?

Назавіце ў другім сказе тэксту аднародныя члены сказа.

74. Прачытайце выразна ўрывац з паэмы Якуба Коласа «Новая зямля». Якія пачуцці выказвае аўтар у ім?

Мой родны кут, як ты мне мілы!..
Забыць цябе не маю сілы!
Не раз, утомлены дарогай,
Жыццём вясны мае ўбогай,
К табе я ў думках залятаю
І там душою спачываю...

Растлумачце ўжыванне форм займеннікаў *цябе, табе*. Ад чаго залежыць іх выбар?

Выпішыце асабовыя займеннікі, вызначце іх лік, склон.

У з о р : ты — адз. л., Н. скл.

Пры ветлівым звароце да старэйшых ужываецца займеннік **Вы**, які пішацца з вялікай літары: *Дарагая Вольга Мікалаеўна! Віншуем Вас з днём нараджэння. Жадаем Вам здароўя, аптымізму, бадзёрасці, добрага настрою і шмат усмешак не толькі ў гэты дзень.*

75. Павіншуйце вашага сябра са святам ці настаўніка з яго прафесійным святам — Днём настаўніка.

Якую форму займенніка (ты, вы, Вы) трэба выкарыстаць у гэтых выпадках?

Складзіце вуснае выказванне-віншаванне. Запішыце яго.

76. Прачытайце загадкі, ставячы займеннікі ў дужках у форму роднага або вінавальнага склону.

Адгадайце загадкі. Вызначце, на якую тэму яны складзены.

1. Стукае, грукае, а (ён) нідзе не відаць.

2. Фыркае, рыкае, галіны ламае, пыл падымае, (ты) з ног збівае, чуеш (ён), ды не бачыш.

3. Сівая кабыла па свеце хадзіла, да (мы) прыйшла, па руках пайшла.

4. (Я) усе просяць, (я) чакаюць, а як з'яўлюся, хавацца пачынаюць.

5. На горку кліча ён дзяцей і беліць свет кругом. Бывае цэлы дзень ідзе, а ног няма ў (ён).

Спішыце сказы, раскрываючы дужкі. Падкрэсліце займеннікі.

Д л я д а в е д к і: *вечер, гром, хмара і дождж, дождж, снег.*

Знайдзіце ў другой загадцы назоўнік, род якога не супадае ў беларускай і рускай мовах. Падбярыце да яго прыметнікі, словазлучэнні запішыце.

77. Прачытайце тэкст, устаўляючы замест кропак патрэбныя па сэнсе займеннікі.

Сыноўняя любоў

Тры жанчыны бралі ваду ў калодзежы. Да ... падышлі сыны. Адзін пацалаваў сваю маці і пабег, напываючы, далей.

Другі спытаў у маці, ці не стамілася ..., і пабег даганяць таварыша. Трэці моўчкі ўзяў ведры і панёс ... дахаты.

Насустрэч жанчынам ішоў стары чалавек.

— Скажы, мудрэц, — спыталі маці, — чый сын самы лепшы?

Стары адказаў, што бачыў толькі аднаго.

Чаму мудрэц так адказаў? Як вы разумееце яго адказ?

Раскажыце, як вы дапамагаеце сваім бацькам.

§ 9. Дзеяслоў. Неазначальная форма дзеяслова. Правіпіс не з дзеясловамі. Часы дзеяслова

78. Прачытайце тэкст.

тэ́атр

У тэатры

спекта́кль

Перш чым прайсці ў залу, трэба зняць вопратку. У гардэробе ніхто не тоўпіцца, усе па чарзе здаюць ці атрымліваюць свае рэчы. Сваё месца ў зале варта адшукаць і заняць да таго, як пачнецца спектакль. Нельга размаўляць у час спектакля і раскручваць цукеркі. Пасля заканчэння спектакля непрыгожа адразу бегчы ў гардэроб. Артысты ж не спяшаюцца расставацца з гледачамі, некалькі разоў выходзяць на сцэну з паклонам.

Назавіце ў тэксце дзеясловы ў неазначальнай форме. На якія пытанні адказваюць такія дзеясловы, на што заканчваюцца?

Выпішыце дзеясловы ў неазначальнай форме.

Раскажыце, як трэба паводзіць сябе ў тэатры, кінатэатры, музеі.